

ستاره باران مشهد در شب میلاد ثامن الحجج (ع)

حرم مطهر امام رضا(ع) در دوره پهلوی دوم

مرضیه ترابی | به درستی معلوم نیست که برگزاری مراسم سالروز ولادت امام رضا(ع) از چه زمانی در مشهد رضوی و حرم مطهر آن حضرت آغاز شده است. گزارش های تاریخی از اجتماع دوستداران امام(ع) در حرم مطهر و در مناسبت های مذهبی خاص شیعه خبر می دهند.

ابن اثیر ضمن بررسی اتفاقی در مشهد دوره سلجوقیان، در کتاب «الکامل فی التاریخ»، آورده است که در سال ۵۱۰ قمری و در حرم مطهر امام رضا(ع)، مراسم روز عاشورا برگزار می شد. بر همین اساس

می توان گفت که به احتمال زیاد برگزاری مراسم مربوط به ولادت و شهادت اهل بیت علیهم السلام در جوار مضجع شریف رضوی، سابقه ای طولانی دارد و دستکم از قرون میانه اسلامی در مشهد رواج داشته است. با این حال، پس از استقرار حکومت شیعی صفوی، برگزاری این مراسم انتظام ویژه ای پیدا کرد و در ادوار تاریخی بعد، توسعه فراوانی یافت.

برگزاری ارزشمندی با هدف تأمین هزینه های برگزاری این مراسم از سوی واقفان وقف شد و همین

مسئله، بر اعتبار و تداوم برنامه هایی از این دست، به ویژه در سازمان خدمات آستان قدس رضوی افزود. در این زمینه، اسنادی از دوره صفویه به بعد، باقی مانده است که گاه در همین صفحه به مرور محتوای آن ها پرداخته ام.

اما سند امروز از هر جهت ممتاز است و باید آن را قدیمی ترین گزارش موجود مطبوعاتی از برگزاری جشن ولادت باسعادت امام رضا(ع) در تاریخ مطبوعات خراسان بدانیم؛ گزارشی که در ۲۳ ربیع الاول ۱۳۱۹ قمری (۱۸ مردادماه ۱۲۸۰

خورشیدی) در روزنامه ادب (سال اول، شماره ۲۹) به مدیریت میرزاصادق خان ادیب الممالک فراهانی منتشر شد. در آن زمان دفتر روزنامه مذکور در کوچه «مدرسه دو در»، قرار داشت، جایی که امروزه به احتمال زیاد در محدوده صحن جمهوری اسلامی حرم رضوی و رواق های مربوط به آن قرار می گیرد.

نکته جالب توجه در این گزارش، پوشش اخبار مربوط به برگزاری مراسم جشن میلاد در داخل شهر مشهد است. ادیب الممالک که خود به عنوان فرد دعوت شده، در جشن منزل «نایب التولیه»

حضور دارد، توصیفی شاعرانه از مراسم ارائه می دهد که بررسی آن می تواند زوایای کمتر دیده شده ای از ساختار اجتماعی و هنری چنین برنامه هایی را در ۱۲۵ سال پیش، به علاقه مندان نشان دهد.

اینک در ایام ولادت سراسر نور و سرور سلطان سریر ارتضا، حضرت امام علی بن موسی الرضا(ع)، این گزارش تاریخی را پس از بیش از یک قرن، همراه با شما خوانندگان ارجمند، بازخوانی می کنیم و به تحلیل و بررسی مختصر آن می پردازیم.

متن گزارش تاریخی روزنامه «ادب»

داری (جواهرنشان) آکنده با روز رستاخیز است که ستارگان بر سطح زمین پراکنده شدند؛ من جمله صنعتی شگرف و هنری معجب در آنجا به نظر رسید که نظاره آن چشم تماشاچیان را خیره می داشت، در سمت قبلی باغ که قبله و وجهه جالسان می بود که بر صنع خامه (قلم) یا قوت بن هلال^(۱) برتری می جست با نوری که یکاد زیتها بیضیء ولولم تمسسه نار^(۲) نوشته بودند که؛ السلطان علی بن موسی الرضا

اما بهترین زبیه که در این جشن فرخ و بزم فروزنده به دید آمد تشریف قدوم و تقدیم ورود بندگان حضرت مستطاب اشرف شاهزاده نیرالدوله والی مملکت خراسان و سیستم مذهب العالی بود که به اقتضای حسن نیت و خلوص طوئبت (نهاد و باطن) که به خاکبای حضرت امام هشتم و قبله هفتم ارواح العالمین فداه دارند در آن مجلس دلکش شرف حضور ارزانی داشته و به آیین بزرگی زیردستان را بارعام و اذن جلوس بخشیدند.

اما در آنجا که ایالت کبری جلوس فرمودند جز تنی چند از بزرگان دین و امنای آستان اقدس رضوی سلام الله علیه که با حضرتش هم سخن و همداستان بودند، دیگران را جای نبود و سایرین که یکسره از بزرگان و خداوندان حسب و نسب یا صاحبان

«خجسته بادا بر سکنان شهر وجود صباح فَرَح میلاد بهترین موعود شب یازدهم ربیع الاول^(۳) که به عقیده جمعی از اهل خبر و تاریخ لیلۀ میلاد حضرت مولانا و سیدنا الامام الهمام علی بن موسی الرضا رواج العالمین فداه به شمار می رود در صحنین مقدسین و حجرات شریفه و حرم مطهر و رواق منوّر و جامع شریف «آیین چراغان و مراسم تبریک، موجود و فراهم بود. جناب مستطاب اجل اکرم آقای حاجی نایب التولیه دامت شوکتۀ و اجلاله نیز که شرحی از مناقب ذات خجسته ایشان را در اعداد سابق (شماره های پیشین) [روزنامه] ادب زیب (زینت بخش) طومار ساختیم چنان که مرسوم و معمول همیشگی ایشان بوده است در خانه خویش محفلی انبوه و جشنی باشکوه فراهم آوردند که تماشای آن موجب حیرت و شگفتی بینایان همی شد؛

و ناد سما فوق السماک کأنه سماء نجوم و الشموع کواکب^(۴)

به غیر از صحن باغ که نشستگاه مدعوین و محفل سود و سرور بود، تمام فضای عمارت و کوچه و محله را به طبقات و درجات مختلفه و خطوط متوازی به با اشکال هندسی و بدایع اقلیدسی روشن و منوّر ساخته بودند گفتی که آسمان ثوابت^(۵) است از نجوم

تصویری از ادیب الممالک فراهانی که توسط هوش مصنوعی ویرایش شده است

شغل و مناصب دیوانی به شمار می رفتند در صف دیگر پره زده و انجمن دعوت را مرزین ساخته بودند. جناب مستطاب فاضل سخن گستر و ادیب معانی طراز، حاجی میرزا صبوری ملک الشعرا

تصویری از ملک الشعرا صبوری

آستان قدس قصیدتی غراء در تهنیت آن جشن ستوده ... انشا و انشاد کرد (هر کس شنید گفتا لله دَرِ قائل)^(۶)

بعد از صرف چای و شربت و شیرینی - در ساعت چهارم خوان (سفره) طعام کران تا کران گسترده گشت و سماط (سفره) نعمت گوناگون که لکم فیها ما تشتهیه الانفس^(۷) و تلد الاعین^(۸) آماده و مهیا گردید شاهد این بیت برقع (نقاب) از رخ برگشود؛

صد سفره دشمن فکند طالب مقصود

شاید که یکی دوست بیاید بضیافت^(۹)

پس از برداشتن خوان نیز تا ساعت پنج بساط آتش بازی در میان آمد و خاتمه مجلس با ذکر مناقب و محامد ذات همایون مختوم گردید. ...»

الکتریکی نبود، چون در آن زمان هنوز موتور برق فعالیت خود را در مشهد شروع نکرده یا لاقلاً استفاده از آن برای غیر از فضای حرم مطهر ممکن و میسر نبوده است.

چهارم: ادیب الممالک با وجود آوردن عناوین برطمطراق برای نیرالدوله، والی وقت خراسان، از اظهار کنایه به وی بابت رفتار متکبرانه اش خودداری نکرده است. طبق گزارش او، با آنکه مجلس جشن عمومی بود، نیرالدوله از حضور در میان مردم عادی که به تعبیر ادیب الممالک، هر کدام شأنیت خود را داشتند، خودداری کرده و با جمعی از اعوان و انصار خودش، در گوشه ای نشسته بوده است و به کسی اجازه حضور نزد وی داده نمی شد. نویسنده با هنرمندی تمام، این مسئله را در لافافه مدح و ثنا گنجانده و برای

۷- بخشی از مطلع یکی از غزل های حافظ، هر هنریز و هنرآفرین در نهایت توانمندی است. ۶- فرازی از آیه ۳۵ سوره مبارکه نور، روغنش هر چند بدان آتشی نرسیده باشد روشنی بخشد. (ترجمه استاد فولادوند)

۵- یا قوت بن هلال اصطلاحی ادبی و به معنای قلمی هنریز و هنرآفرین در نهایت توانمندی است. ۶- فرازی از آیه ۳۵ سوره مبارکه نور، روغنش هر چند بدان آتشی نرسیده باشد روشنی بخشد. (ترجمه استاد فولادوند)

است، گویی خود آسمانی است آکنده از ستارگان و شمع ها همچون اختران اند. ۴- اصطلاحی در ستاره شناسی قدیم (هیئت بطلمیوسی) که به معنای «آسمانی که ستارگان ثابت در آن قرار دارد، است.

از اعتبار بیشتری برخوردار و در تقویم رسمی ایران به عنوان روز ولادت باسعادت امام رضا(ع) ثبت شده است. ۲- منظور مسجد جامع گوهرشاد است. ۳- ترجمه، وآسمانی راندایده که بر فراز استاره[شماک

پی نوشت ها، ۱- درباره زمان ولادت امام رضا(ع) چند روایت وجود دارد که یکی از آن ها مربوط به ماه ربیع الاول است. امروزه و بر اساس مطالعات گسترده و اظهار نظر اهل فن، تاریخ ثبت شده مربوط به ماه ذی القعدة

ما به یادگار گذاشته است تا بتوانیم درک دقیق تری از روابط میان حکومت و مردم در شهر مشهد و در دوره قاجاریه به دست آوریم.

پنجم: مجلس شادی، افزون بر پذیرایی با شربت و جای و شیرینی و نیز شام مفصل، با برنامه آتشبازی و در پی آن، شعرخوانی توسط ملک الشعرا صبوری، پدر روان شاد ملک الشعرا بهار، همراه بود تا کیفیت برنامه های مراسم افزایش یابد. آنچه واضح است، حضور ادبیات به عنوان هنری فاخر در جلسه هایی چنین وزین است که امروزه به آن توجهی نمی شود.

دارد. (ترجمه مکارم شیرازی) ۹- یکی از ابیات غزلی از سعدی با مطلع، ای دیدنت آسایش و خندیدنت آفت- گوی از همه خوبان بربودی به لطافت